

Domonkosi Ágnes

Metonimikusság és nézőpont a magyar megszólítások használatában¹

„A halál és az adófizetés mellett a világ egyik leglényegesebb eseménye az – mely által intelligenciánk, szeretetünk, megvetésünk egyaránt megnyilvánul –, hogy miként szólítjuk meg a másikat.”

(Darvasi László)

1. A megszólítás, azaz a közlés címzettjének bármilyen nyelvi elemmel (nominális és pronominális formákkal, inflexiós morfémákkal vö. Domonkosi 2002: 4) való jelölése olyan eszköz, amely más nyelvi lehetőségeknél közvetlenebbül jelzi az érintkező felek viszonyát, nyelvileg maga is hozzájárulva a társas valóság megalkotásához.

A kötetben köszöntött Bíró Ferenc gazdag pályája során a nyelvtörténeti, dialektológiai, névtani munkásságához kapcsolódva több ízben is foglalkozott részletesebben a megszólítások kérdéskörével. Egy névtani kutatásaihoz kapcsolódó tanulmányban egri szakmunkástanulók körében végzett felmérései alapján számolt be az általuk használt megszólításformákról, tipizálva, rendszerezve a névelemet is tartalmazó megszólítási lehetőségeket (Bíró 1996). Kalcsó Gyulával közös tanulmánya a magyar megszólítások történetébe, használatuk alakulásának egy érdekes – jelen tanulmány szűkebb témáját tekintve is kulcsfontosságú – szakaszába nyújt betekintést (Bíró–Kalcsó 2003). A prágai magyar fiatalok internetes nyelvhasználatáról szóló munkája pedig szintén érinti a vizsgált közönség írásbeli megszólításformáit is (Bíró 2005). Ezekhez az írásokhoz több ponton is kapcsolódva, a megszólítások használatának egy szűkebb szeletét, a metonimikusság és a nézőpont érvényesülésének szerepét tárgyaló tanulmánnyal köszöntöm az ünnepeltet.

Dolgozatom célja, hogy bemutassa és értelmezze a megszólítások használatában megmutatkozó metonimikus jelleg, illetve a nézőpontváltás érvényesülésének lehetőségeit. A megszólításokra jellemző sajátosságok tárgyalása során korábbi kérdőíves és interjú felméréseim erre vonatkozó adataira építünk (Domonkosi 2002, 2010).

2. A második személyű inflexiós morfémák deiktikus, személykijelölő szerepén túl (vö. Tátrai 2011: 131–132) a kommunikációs partnerre utalhat főnév, alkalmilag főnévi szerepben álló melléknév és melléknévi igenév, főnévi alaptagú jelzős és értelmezős szószerkezet, személyes névmás és névmási alaptagú

¹ A tanulmány az OTKA K 100717 sz. Funkcionális kognitív nyelvészeti kutatás pályázatának támogatásával készült.

értelmezős szerkezet (Tompa 1962: 63–64). Ezek a nyelvi elemek állhatnak egyrészt vokatívuszi szerepű önálló tagolatlan mondatokként, azaz Braun terminológiájával szabad, illetve a mondat szerkezetbe beépülve, kötött megszólítás-ként is (1988: 12).

A megszólító elemek a személyviszonyok kijelölése mellett hozzájárulnak a diskurzusban résztvevők társas viszonyainak és viszonyulásainak alakításához is. A társalgás résztvevőire utaló elemek deiktikus szerepe ugyanis kettős: egyrészt jelölik a résztvevői szerepeket, másrészt a résztvevők közötti viszonylat jellegét is, vagyis a Levinsoni terminológiával egyszerre működnek személy- és szociális deixisként (1979: 207; 1983: 90). Verschuren a szociális deixis fogalmán belül különbözteti meg a személydeixist és az attitűddeixist, éppen az említett két funkció megkülönböztetésére (1999: 20–21, Tátrai 2011: 134–135).

A megszólításra alkalmas főnevek egy része személynév, pl. Bíró Ferenc az egri szakmunkástanulók megszólításait vizsgálva kifejezetten csak a tulajdonnévi megszólításokat kategorizálja (1996: 136). A tulajdonnevek, személynévek igen gyakran társjelölő szerepű főnevekkel egészülnek ki (*Szabó úr, Pista bácsi*). A személynéveken kívül leggyakrabban a különböző társadalmi szerepekre utaló, Fülei-Szántó által szerepneveknek nevezett (1994: 37) főnevek állnak megszólításként.

A szerepnevek között vannak kevésbé specifikusak, általános társjelölő szerepűek is (Fülei-Szántó 1994: 28–29), amelyekben csak a megszólított nemére, esetleg korára utaló jelentéselem szerepel. A társjelölők egy része önmagában is állhat megszólításként (*uram, bácsi, elvtárs*), másik csoportjuk pedig csak tulajdonnévi vagy egyéb szerepre, rangra, foglalkozásra utaló elemmel együtt (*úr, asszony*). A speciálisabb szerepfőnevek is hasonlóan oszlanak meg: egy részük, például a rokonsági terminusok, önmagukban állva is alkalmasak a megszólításra, más részük, például a rangra, címre, foglalkozásra utaló elemek többsége pedig csak valamilyen általános társjelölővel kiegészülve.

A megszólításra alkalmas köznevek, szerepnevek tipizálására tett kísérletekben az egyes társas szerepek jelentéselemeit próbálták meg osztályozni (pl. Ladó 1958/1959), megkülönböztetve például életkorra, nemre, családi állapotra, foglalkozásra utaló megszólításokat. Ezek a felosztások egyrészt azért nem kielégítőek, mert egy-egy szólításra alkalmas nyelvi elem általában több ilyen jelentésmozzanatot is tartalmaz, másrészt a megszólítások a jelentést tekintve sajátosan viselkednek, a használatukban a jelentésnél meghatározóbb a megszólításra való alkalmasság, sokszor elszakadnak eredeti szótári jelentésüktől, és szélesebb kör megszólítására válnak alkalmassá. Braun megállapítása szerint, ha egy szó a megszólítási rendszer részévé válik, egyre inkább elveszíti a kapcsolatát a korábbi lexikális és szociális tartalmával (1988: 260–261). Erre a sajátosságra alapozva Dickey elkülönítve beszél lexikális és megszólító jelentésről (2002: 10).

A metonimikus leképezések és a nézőpontváltás lehetősége két olyan műveletnek tűnik a megszólítások használatában, amelyek hozzájárulhatnak ezeknek a megszólításspecifikus jelentésbeli sajátosságoknak az alakulásához.

3. A beszédpartner mint egy metonimikus leképezés céleltitása olyan kognitív műveletet feltételez, amelyben az adott személyhez való fogalmi hozzáférést az egy-egy személyhez kapcsolódó fogalmi tartomány elemei, azaz annak tulajdonságai, sajátosságai, kapcsolatai, csoporthoz való tartozása teszik közvetítő fogalomként lehetővé (vö. Kövecses 2005: 149). A beszédpartner metonimikus megjelenítése során azáltal, hogy a céleltitás egy konkrét személy, sajátos, fordított helyzet jön létre: a tipikus metonimikus leképezésekben ugyanis a közvetítő fogalmak megválasztását éppen olyan kognitív elvek motiválják, hogy a céleltitáshoz képest konkrétabbak, emberi sajátosságokhoz jobban kapcsolhatók, specifikáltabbak (vö. Radden–Kövecses 1999: 44–48). A beszédpartner metonimikus megjelenítése esetén a céleltitás egy konkrét személy, illetve konkrét személyek csoportja, így a közvetítőfogalom funkciója a tipikustól eltérően nem a céleltitás könnyebb hozzáférhetősége, hanem a kapcsolatminőség formálása, a figyelem sajátos fókuszálása, a beszédpartner egy sajátosságának előtérbe helyezése révén. Ezekben az esetekben tehát a metonímia alkalmazásának motivációi között attitűdök, érzések, benyomások megjelenítése is szerepelhet (vö. Bencze 2010: 125). A metonimikus jelleg adataim alapján egyrészt a TULAJDONOS HELYETT leképezés, illetve az INTÉZMÉNY AZ INTÉZMÉNY TAGJA/I HELYETT leképezések révén kaphat szerepet a megszólítások használatában.

3.1. A magyar megszólítások történetében a metonímia műveletének meghatározó szerepe van. A magyar érintkezési formák között ugyanis a 16. században megjelennek olyan metonimikus leképezésre épülő megoldások, amelyek a nemtegező formák használatának előkészítéséhez is hozzájárulnak (vö. Simon 2003: 97). A beszédpartnerek viszonyának fogalmi megalkotásában ebben az időszakban a ABSZTRAKT–KONKRÉT, TULAJDONOS–TULAJDONOS metonimikus leképezések fontos szerepet kapnak (vö. Listen 1999, Keown 2003, Simon 2003, Koch 2004). Az ebből az időszakból származó levelekben ugyanis grammatikailag kötött, azaz a mondatba épülő megszólításként, alanyi, tárgyi, határozói és birtokos jelzői szerepben is előfordulnak a *te kegyelmed-*, *ti kegyelmetek-*, *te nagyságod-*, *te felséged-*féle formulák. Ezek a formák belső szerkezetüket tekintve második, a mondat szerkezetét tekintve azonban harmadik személyűek (D. Máta 1999: 456), ezért alanyként általában „3. személyű igei állítmányhoz kapcsolódnak akkor is, ha a távolabb álló szövegrészekből kiteszik, hogy a felek között udvarias tegező viszony van” (G. Varga 1992: 462).

Ezek a megszólítási módok olyan metonimikus leképezésre épülnek, amelyben a személyt egy elvont tulajdonsága révén nevezzük meg. Ezek a TULAJDONOS–TULAJDONOS közötti metonímiára épülő kifejezések (vö. Svennung 1958: 68–87, Koch 2004: 16) a beszédhelyzet feldolgozásában moz-

gásba hozzák a metaforikus távolítás lehetőségét is azáltal, hogy a konkrét és alapesetben második személlyel jelölhető címzett absztrakt és harmadik személyű forma révén konstruálódik. A KONKRÉT–ABSZTRAKT metonimikus kapcsolata pedig a pragmatikai indirektség, a közvetettség révén válik távolító szerepűvé (vö. Listen 1999: 57). A *te kegyelmed-* formájú megszólítások ugyanis, míg egyrészt nyelviileg egyértelműen jelölik a második személyt, egy harmadik személyű elvont fogalom révén, a megszólítás legudvariasabbnak tartott formájaként (vö. Aalberse 2009: 55) jelenítik meg a beszédesemény egyik szereplőjét.

A *te nagyságod-*, *te felséged-* megszólításokban a TULAJDONOS–TULAJDONSÁG metonimiával metaforikus leképezések is együttműködnek. A *te nagyságod-* a beszélőhöz viszonyítva a NAGYSÁG fogalmát hozza működésbe, A MÉRET HATALOM (Listen 1999: 40–49) metaforájára építve, amely A KICSI LÉNYEGTELEN – A NAGY FONTOS megfelelés (Lakoff–Johnson 1999: 50) megvalósulása a társas viszonyban elfoglalt szerepre nézve (Keown 2003: 4).

A *te felséged-* a vertikális térdimenzióban helyezi el a beszédpartnerek viszonyát: A LENT ROSSZ – A FENT JÓ a társas viszonyokra érvényesítve A MAGAS TÁRSADALMI HELYZET FELFELÉ IRÁNYULTSÁG – AZ ALACSONY TÁRSADALMI HELYZET LEFELÉ IRÁNYULTSÁG (vö. Kövecses 2005: 254) megfelelésként valósul meg.

A közvetlen személyre utalás elkerülésének ezek a – latin levelezési formulákra visszavezetett – metonimikus absztrakcióra épülő megoldásai a 16–17. században több európai nyelvben is megjelentek, és a németben, a spanyolban, a portugálban, az olaszban, a hollandban egyaránt hatással voltak az attitűddeixis egyes módozatainak grammatikalizációjára is (vö. Listen 1999, Moreno 2002, Aalberse 2009).

A magyar nyelvtörténeti szakirodalom is ezekre a metonimikus leképezésekre, azaz a beszédpartnerre való tárgyiasító utalásra, illetve az egyeztetésnek a 3. személyből fakadó szükségességére vezeti vissza a nemtegező formák megszületését (Kertész 1996, Pusztai 1967, G. Varga 1992, D. Máta 1999). A tegezéstől elkülönülő viszonyjelzési lehetőségek kialakulása azonban egy olyan, az egész közösség nyelvi kapcsolattartási szokásrendjét befolyásoló változás, amely – összhangban Listennek (1999) a német megszólító-névmások alakulástörténetéről szóló megállapításával – nem egyszerűen az ilyen felépítésű megszólítások egyeztetési kényszeréből eredeztethető, hanem ez a metonimikus nyelvi mozzanat csupán illeszkedik a társadalmi státusz, a társas viszonyulások nyelvi érzékelésének differenciálódási folyamatába.

A grammatikai második és harmadik személy használatában mintegy másfél évszázadon át kimutatható az ingadozás, miként arra Heltai Gáspár Dialógusának megszólításformáit tárgyalva Bíró Ferenc és Kalcsó Gyula is rámutatott, például: „*En igen köszönetem kegyelmednek, hogy oly igen nagy szorgalmatossággal és szeretettel tanítasz*” (2003: 34). A második személynek és a metoni-

mikus harmadik személyű formáknak az együttes jelenlétét a megszólító formák keveréseként, sőt a „nyelvérték megzavarodásaként” (Kertész 1908: 402) értékelni véleményem szerint a későbbi nyelvszokási elvárások visszavetítését jelenti. Ezeket a megoldásokat történetiségükben szemlélve inkább úgy tűnik, hogy a harmadik személyű formák a metonimikus megszólításokhoz társulva hosszú ideig csak attitűddeixisként működtek, azaz a beszédesemény szereplőinek egymáshoz való viszonyára mutattak rá, a szereplők kijelölése azonban még megkívánta a második személyű grammatikai elemek jelenlétét. A napjainkban egyszerre személy- és attitűddeixisként szolgáló magázó/önöző formák a 3. személy révén őrzik ennek a metonimikus folyamatnak a lenyomatát.

3.2. A metonimikus megszólítások alkalmazásának egyik gyakori, hétköznapi esete a TULAJDONSÁG A TULAJDONOS HELYETT leképezés megvalósulása. A legkülönbözőbb jelentésű mellékevek működhetnek megszólításként a beszédpartner egy-egy tulajdonságára fókuszálva. A megszólító szerepre való alkalmasságot ezekben az esetekben grammatikailag kicsinyítő képzők és az egyes szám első személyű birtokos személyjel használata biztosítja, ugyanis ezek az elemek tehetik az adott mellékeveket alkalmilag főnévi szerepűvé, és ezáltal alkalmassá arra is, hogy megszólításként állhassanak (*Rendetlenkém! Okoska! Egyetlenem!*). Hasonló metonimikus leképezések érvényesülnek a ragadványneven szólítás egyes eseteiben. A lakóhelyre, foglalkozásra, tulajdonságra utaló ragadványnevek metonimikusan motivált névadások. Bencze M. Ildikó Arienti és munkatársai nyomán úgy értelmezi, hogy a metonimikus figyelemirányítás ezekben az esetekben egy viselkedési játék része, azaz a metonimikus megnevezések „éppen amiatt tudnak rajta maradni valakin, mert egy erős kognitív hatást eredményező »közös játék«-ban való részvételt jeleznek: a beszélőközösség ironikus viszonyulását az illetőhöz” (2010: 127).

3.3. A metonímia tipikusabb megvalósulási lehetőségeit jelentik azok a megszólítások, amelyek INTÉZMÉNY AZ INTÉZMÉNY TAGJA/I HELYETT leképezésre épülnek. Adataim alapján ezek általában két különböző helyzetben figyelhetők meg. Egyrészt nagyobb, nyilvános szerepléseken több emberhez, nagyobb közönséghez szólva, összefoglaló szerepben valósulnak meg a közönség mint célcsoport eléréséhez az intézményt, illetve rendezvényt közvetítő fogalomként használó metonímiák: *Tisztelt Ház! Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt Konferencia!* Másrészt az írásos kommunikáció megszólítási nehézségeinek kivédésére is kialakult egy metonímiára épülő megszólítási szokás. A hivatalos levelek egy része ugyanis nem egy adott személyhez, hanem valamilyen szervhez, hivatalhoz íródik. Ezekben a helyzetekben, ha az író nem tudja pontosan, hogy kinek szánja a levelét, a célszerűség érdekében az intézmény közvetítőfogalma révén érheti el a beszédpartnert. Vizsgálati anyagomban (Domonkosi 2002) a következő ilyen formák szerepeltek: *Tisztelt Posta! Tisztelt Polgármesteri Hivatal! Főtisztelendő Egyházmegyei Hivatal!* Ezek a megszólítások az általában udvarias-

nak ható távolító szerep (vö. Domonkosi 2012) ellenére is udvariatlannak tűnhetnek az elszemélytelenítés, arctalanítás miatt.

4. A beszédpartnerre utaló elemek társas deixisként működnek (vö. Tátrai 2011: 134–135). A deiktikus kifejezéseket egy ún. deiktikus centrumhoz viszonyítjuk: a szociális deixisek középpontját a beszélőnek a viszonylatban betöltött szerepe, illetve a társadalomban elfoglalt státusza vagy rangja jelöli ki, a megszólított társas szerepe ahhoz viszonyítódik. A deiktikus központ a beszélő szándékától függően áthelyezhető a beszédhelyzet más résztvevőire (Levinson 1983: 63–4). Lyons deiktikus kivetítésnek nevezi ezt a jelenséget (Lyons 1977: 579). A deiktikus középpont áthelyezése a beszélői hang és a beépített nézőpont szétválásából érzékelhető: a szociális deixisek esetében előfordul, hogy a beszélő a megszólított társas helyzetét nem önmagához, hanem egy másik, a kapcsolatban fontos személyhez viszonyítja. Ezekben az esetekben nem a teljes közlés deiktikus középpontja helyeződik át, hanem csak a beszédpartner megjelenítésének origója.

4.1. A megszólításra használt nominális elemek tehát nemcsak a beszélő nézőpontját érvényesíthetik a beszédpartner megjelölésében, hanem átvehetik egy harmadik, általában a közös interakciókban gyakran részt vevő, de az adott helyzetben nem feltétlenül jelen lévő személyét is: például a házastársak gyermekük megszületése után gyakran a szülőknek kijáró megnevezésekkel szólítják egymást. A megszólítást szociális deixisként értelmezve azt mondhatjuk, hogy a deiktikus centrum a gyermekre tevődik át (Tátrai 2011: 147), azonban az origóáthelyezés műveletének a hatóköre csak magára a megszólító elemre érvényes, egyébként nem válik a gyermek a közlés origójává. Agha a tiszteletadás fókuszát (irányulását) és origóját (kiindulását) megkülönböztetve (2007: 316), ezekben az esetekben a megszólítás választása révén áthelyeződő zéró pontról, azaz az origó átközponosításáról beszél (2007: 360).

A családi szituációkban a gyermek nézőpontjának érvényesülését jelzi, hogy kutatásom során a gyermekes adatközlők 64,3%-a számolt be arról, hogy a házastársát bizonyos esetekben a szülőknek kijáró formával szólítja meg, sőt a kérdőívekben 5,2% a szülőszerepre utaló elemet adott meg legtipikusabb megszólításként (Domonkosi 2002). Az *anya-apa*, *anyu-apu* formák használata a házastársak közötti megszólításban a 35-55 év közötti korcsoportban a legdominánsabb, összefüggésben a szülőszerep fontosságával ebben az életkorban. Ez a jelenség részben a gyermek számára való mintaadás szándékából adódik (vö. Agha 2007: 308), de nem magyarázható egyértelműen csak azzal, ugyanis az adatközlők elmondása alapján akkor is használatosak ezek a formák, amikor a gyermek nincs jelen.

A szülők megszólítására használt elemek egy része családon kívüli viszonylatokra is áttevődhet. A gyermek nézőpontja, illetve a szülőszerep dominanciája jelenik meg azokban a helyzetekben is, amelyekben az óvónő, a tanár, a gyermekorvos szólítja meg így beszédpartnerét. Ezekben a helyzetekben az *anyuka-*

apuka változatok a leggyakoribbak. Bár a kérdőívekben nem szerepelt ilyen adat, a gyermekes interjúalanyok 46%-a számolt be ilyen esetről, többen bántónak tartva ezt a megszólítási módot.

A családos adatközlők túlnyomó többsége, 86,1 %-a elmondta azt is, hogy gyermeke születése után saját szüleit esetenként a nagyszülőknek kijáró megszólítással kezdte el szólítani: *nanyi, nagymama, nagyapa, tata, mama, papa*, sőt a gyermek születése után gyakran az anyós és az após megszólítása is a nagyszülői szerepnek megfelelően módosul.

A házastárs szüleinek megszólításában a gyerek nézőpontján kívül a házastárs is igen gyakran érvényesül, a teljes mintát tekintve 38,3%-os az *anyuka-apuka* megszólítás, a *mama-papa* formák pedig 21,7%-ban fordulnak elő.

A családon belüli megszólításátvitel legtöbb bemutatott formája szokásos megoldásnak tekinthető: ezek a begyakorlott nézőpontváltások a közös nézőpont érvényesítése révén közösségképző szerepűek, a metonimiákhoz hasonlóan egy közös viselkedési játék részei (Bencze 2010: 125). A nézőpont áthelyezésének is vannak tehát társas szabályszerűségei: az azonos nézőpontból használt említő és megszólító elemeknek közösséget feltételező és közösségképző szerepük van. Ha a megszólított nem fogadja el a nézőpont közösségét, azaz nem vesz részt a felkínált „közös játék”-ban, akkor a nézőpontváltás könnyen sértővé, bántóvá válhat. Egy adatközlő a sógora által használt *Öcsike* megszólítást sérelmezte, egy másik pedig a veje rokonságától érzekelte bántónak, lenézőnek a *Mama* megszólítást. A szülők családon kívüli (orvos, tanár stb. általi) *anyuka-apuka* megszólítása éppen azért lehet ellentmondásos megítélésű, mert az, hogy a gyermek nézőpontjából láttat, egyrészt pozitív közösségvállalásként is értelmezhető, másrészt viszont a szereplehetőségek beszűkítése miatt a megszólított bántónak is tarthatja.

Érzelemkifejező szerepe a nézőpontváltásnak a ritka, a nem rutinizált esetekben lehet (vö. Agha 2007: 370). Nem szokásos formáját mutatja például a nézőpontváltásnak egy fiatal, felsőfokú végzettségű interjúalany beszámolója arról, hogy a felesége által használt megszólítási módot követve, tréfából gyakran ő is *Éva néni*-nek szólítja a saját édesanyját. Ebben a helyzetben a családba újonnan érkező tag eltérő nézőpontja okoz váltást, a kommunikáció játékos-ironikus formáját teremtve meg.

4.2. A deiktikus kivetítés bemutatott lehetőségén kívül sajátos szerepe van a nézőpont működésének a 3. személyű megszólítások használatában is. A harmadik személyű kapcsolattartásban nemcsak névmások, illetve névmási szerepet felvevő metonimikus kifejezések (*kegyelmed, nagyságod*) utalhatnak mondatrészként a beszédpartnerre, hanem főnevek, főnévi alaptagú szószerkezetek is. A harmadik személy önálló társas jelölő értékének kialakulásában szerepe volt a 18. század elejétől egyre gyakoribbá váló *az úr, az asszony* típusú szerepfőneveknek (Kertész 1996: 124, Pusztai 1967: 302).

A beszédpartnernek a mondatszerkezetbe épülő harmadik személyű megjelenítését Svennung terminusával (1958: 34) indirekt megszólításnak is nevezik. Az indirekt megszólítások működésének hátterében feltételezhető egy, A NYELVI MEGNEVEZÉS MEGÉRINTÉS megfelelés, amely illeszkedik A NYELVI ÉRINTKEZÉS FIZIKAI ÉRINTKEZÉS átfogó metaforájába, s amelynek gyakran elemzett példája A VITA HÁBORÚ fogalmi metaforája (Kövecses 2005: 22). A harmadik személyű megnevezés udvariassági értékének felhasználásában ugyanis a másik metaforikus megérintésének, fizikai fenyegetésének elkerülési szándéka ismerhető fel.

Ezek az igen udvariasnak tartott közvetett megszólítások helyezik a beszélőtől legtávolabb a beszédpartnert, ugyanis a névszói megjelölések olyan konstruálási módot eredményeznek, amelyben a beszédpartner nyelvi megjelenítésének kiindulópontja egyértelműen elmozdul a beszélő deiktikus centrumától. Ezekben az indirekt formákban semleges kiindulópont érvényesül (Sanders–Spooren 1997: 86), elszakadva a beszélő referenciális középpontjától. A névszói megszólítások udvariassági funkciójához tehát az is hozzájárul, hogy alkalmazásuk révén – eltekintve a beszélővel fennálló viszonyt jelző családi megszólításoktól, illetve az első személyű birokos személyjeles formáktól – a deiktikus centrum részleges kivetítése révén a beszédpartner megjelenítése a beszélőnél általánosabb perspektívából, ún. objektív konceptualizáció (Kövecses–Benczes 2010: 155) révén történik.

5. A megszólító jelentés sajátosságai eredményeim szerint összefüggenek egyrészt a megszólítások metaforikus és metonimikus használatával (vö. Domonkosi 2012), másrészt a megszólításhasználat nézőpontváltási rugalmasságával, az ún. deiktikus kivetítés lehetőségeivel (Lyons 1977: 579).

A metonimikus és a nézőpontváltó megszólítások sajátosságait tekintve közös, hogy a konceptualizációnak a közösségi gyakorlat révén biztosított alternatív jellegére épülnek, mindkét esetben sajátos módon valósul meg a figyelem fókuszálása, lehetőséget teremtve az ún. szubjektív konceptualizáció kiküszöbölésére is (vö. Kövecses–Benczes 2010: 148).

Irodalom

- Agha, Asif 2007. *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aalberse, Suzanne 2009. *Inflectional economy and politeness: morphology-internal and morphology-external factors in the loss of second person marking in Dutch*. Utrecht: LOT International Series.
- Bencze M. Ildikó 2010. A metonímia a kognitív pragmatikaelméletek tükrében *Magyar Nyelvjárások* 111–131.
- Braun, Friederike 1988. *Terms of Address. Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Bíró Ferenc 1996. Egri szakmunkástanulók megszólításformái. In V. Raisz Rózsa (szerk.): *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. 133–141.
- Bíró Ferenc 2005. Prágai magyar fiatalok nyelvhasználata a világhálón. In: Vörös Ferenc (szerk.): *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 224. 55–62
- Bíró Ferenc–Kalcsó Gyula 2003. Megszólításformák Heltai Gáspár Dialógusában. In: Farkas Ferenc (szerk.): *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl*. Névtani tanácskozás Jászberényben. Budapest. Magyar Nyelvtudományi Társaság–Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kara–TIT Jászági Szervezete–Jászok Egyesülete. 32–38.
- Dickey, Eleanor 2002. *Latin Forms of Address*. Oxford: Oxford University Press.
- Domonkosi Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 79. szám. Debrecen.
- Domonkosi Ágnes 2010. Variability in Hungarian address forms. *Acta Linguistica Hungarica*. 57: 29–52.
- Domonkosi Ágnes 2012. Metaforikus és metonimikus motivációk a magyar megszólításokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor–Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: ELTE. 339–350.
- Fülei-Szántó Endre 1994. *A verbális érintés*. Linguistica. Series C, Relationes 7. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Keown, Anne. 2003. Space, size, and „you”: motivations for Polish pronouns of address. The Slavic and East European Language Resource Center. *Glossos* 4.
- Kertész Manó 1931, 1996². *Szállok az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története*. Budapest: KuK Könyvkiadó.
- Kertész Manó 1908. A magázás. *Magyar Nyelv* 401–403.
- Koch, Peter 2004. Metonymy between pragmatics, reference and diachrony. In: *metaphorik.de* 07, 6–54.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ladó János 1958/1959. Köszönés és megszólítás napjainkban. *Magyar Nyelvőr* 422–430., 23–26.
- Lakoff, George–Johnson, Mark 1999. *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Levinson, Stephen 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Listen, Paul H. 1999. *The emergence of German polite Sie. Cognitive and*

- sociolinguistic parameters*. Berkeley Insights in Linguistics and Semiotics 32. New York: Peter Lang.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- D. Máta Mária 1999. A névmások története a középmagyar kor végéig. *Magyar Nyelvőr* 123: 438–464.
- Moreno, Marina Cristobalina 2002. The address system in the Spanish of the Golden Age. *Journal of Pragmatics* 34: 15–47.
- Pusztai Ferenc 1967. Tegezés és magázás a XVIII. század első felében. *Magyar Nyelv* 63: 297–307.
- Svennung, Josef 1958. *Anredeformen. Vergleichende forshungen zur indirekten anrede der dritten person und zum nominativ für den vokativ*. Uppsala, Wiesbaden: Almquist–Wiksell-Harrassowitz.
- Radden, Günter – Zoltán Kövecses 1999. Towards a theory of metonymy. In: Panther, Klaus-Uwe – Radden, Günter (eds.): *Metonymy in language and thought*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 17–59.
- Sanders, José-Spooren, Wilbert 1997. Perspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Linguistic Point of View. In: W-A. Liebert, G. Redeker, L. Waugh (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. John Benjamins. Amsterdam, Philadelphia. 85–112.
- Simon, Horst J. 2003. From pragmatics to grammar. Tracing the development of respect in the history of German pronouns of address. In: Taavitsainen, Irma–Jucker, Andreas H. (eds.): *Diachronic perspectives on address term systems*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins (= Pragmatics and Beyond. New series 107). 85–123.
- Svennung, Josef 1958. *Anredeformen. Vergleichende forshungen zur indirekten anrede der dritten person und zum nominativ für den vokativ*. Uppsala, Wiesbaden: Almquist–Wiksell-Harrassowitz.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tompa József (szerk.) 1961–1962. *A mai magyar nyelv rendszere*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Verschueren, Jeff 1999. *Understanding pragmatics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.